

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Svend B. Troelsen:

Misthusum

Th. Kaufmann:

Vævning i Lundtoft herred og på Sundeved

Breve fra pastor Gottlieb, Hviding og Øster Lindet

Henning Heilesen:

Degnen Nyegaard i Rise

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Overlærer Chr. Stenz' adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten
Andelsslagteri

Aktieselskabet

Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

MAMMEN *specialsåmaskiner*
VILMO *kunstgødningsspredere*
GYRO og EXTI *kværne*
GYRO *kuledækkere*
GYRO *frontlæssere*
GYRO *grøntfoderhøstere*
GYRO *centrifugalspredere*
●
GYRO *kaffemøller*

A-S GYRO . SKIVE

Telefon 1500

MISTHUSUM

Af Svend B. Troelsen

Gamle krøniker fortæller om landsbyer i snesevis, som er forsvundet på grund af århundredernes gentagne stormfloder. Der berettes om dette og hint sogn, som gik under i det frådende hav med dets kirke, gårde og huse, samt om druknede mennesker i tusindvis. Særlig har Nordfrislands historikere beskæftiget sig med at berette om middelalderens stormfloder. Disse beretninger, som vel er mere eller mindre troværdige, fortæller at den og den dag var en stor flod, og da gik flere kirkesogne under med mennesker og dyr.

Der er dog et sted, hvor vi med sikkerhed kan påvise tomterne af en landsby, som havet har ødelagt. Helt ude i det sydvestlige hjørne af Skærbæk sogn i Hviding herred lå i tidligere tider landsbyen Misthusum. I dag vidner kun de otte forhøjninger eller værfter om fortidens bebyggelse på dette sted, men engang har disse værfter båret landsbyens gårde og huse. Udsat for oversvømmelse må dette sted have været, thi før det store havdige blev bygget, havde Brede å sit løb både syd og vest for landsbyen.

Denne gruppe af værfter er den nordligste, som kan påvises i marsklandene, og også her har friserne boet vel helt op til ulykken 1634. Nu må man ikke regne med, at alle værfter er opført på en gang. Den første bebyggelse på stedet er sikkert sket engang i den tidlige middelalder på den daværende åbred. Navnet Misthusum betyder husene ved Mist å, og Mist å er det ældste navn for Brede å. Åen har tjent som landevej for menneskenes færden, og en stor del af føden har de første beboere sikkert hentet her som fisk. Efterhånden er landet sunket, og havets oversvømmelser er blevet hyppigere, menneskene har forsøgt at råde bod på dette ved at bygge deres huse på opkastede jordvolde, de såkaldte værfter. Således er det gået gennem tiderne, beboerne har opført huse, havet har ødelagt alt, men værftet er blevet forhøjet, og en ny beboelse er blevet opført. Dette er den evige kamp, som beboerne herude har ført mod »Blanke Hans«, som friserne kaldte havet.

Der er meget, der tyder på, at den stormflod, som fandt sted 1362, af de fleste sat til den 16. januar, har været Misthusums første undergang.

I et dokument fra 1394 testamenterer Lave Degn sit øde gods i Mist-

husum til Ribe domkirke og skulle som betaling herfor have læst årlige sjælemesser for sig og sin hustru. Altså var der ved slutningen af 1300-tallet øde gods i Misthusum. Ligeledes må det gamle sagn om den edsvorne vej henføres til en eller anden begivenhed, som har fundet sted før reformationen. Dette sagn fortæller om de tolv bønder i Misthusum, at de var kommet i splid med de Skærbæk bønder om jord derude i marsken. Der blev proces ud af det, og afgørelsen skulle falde på åstedet. Her stillede de Misthusum bønder med noget af deres egen medbragte jord i træsko og støvler, og aflagde end på, at den jord, de stod på, var deres. Dette var vel nok rigtigt bogstaveligt set, men da jorden tilhørte bønderne fra Skærbæk, var det en falsk ed de svor. En af de tolv bønder fra Misthusum var dog ikke til stede ved denne handling, han var nemlig blevet syg og måtte holde sengen, desuden var han imod denne proces. Alle de elleve bønder døde kort efter en pludselig død, medens den tolvte, der var forlovet med en datter af en af de elleve, begav sig på bodsvandring til paven. De elleve menedere fik ej heller ro i graven, thi den som er mensvoren er evig forloren, sagde man. Ved midnatstid red menederne ud af den »svorne vej«, idet de klagende fremsagde:

Tolv vi vare, elleve vi svor,
og alle vi til helvede for.

Da det betød døden at møde dette genfærd, var det med angst og bæven, at folk færdedes på den svorne vej ved nattetid.

Sagnets oprindelse må have fundet sted før reformationen, da den tolvte drog på bodsvandring til paven. Så selv om en version af sagnet lader stormfloden 1634 være ulykken, der berøvede menederne livet, må denne sikkert søges i en af middelalderens store stormfloder, og her vel netop den store stormflod 1362 også kaldet »Den store Mandedrænkelse«.

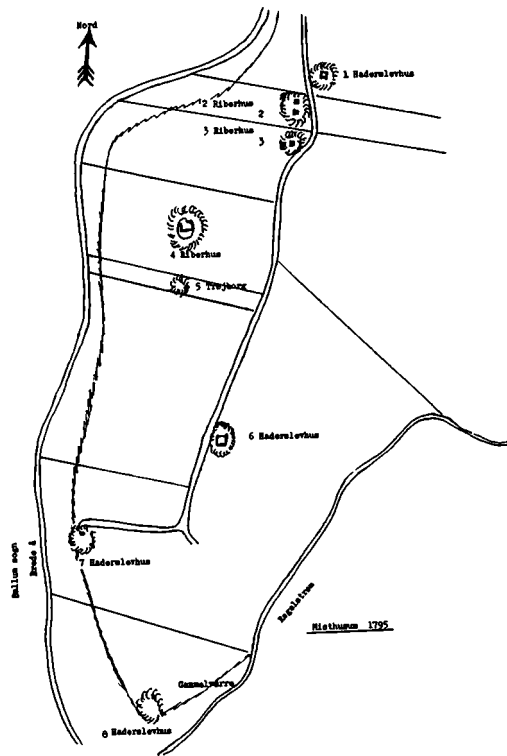
Dog kan pesten »Den sorte Død«, som hærgede disse egne 1350 også have været årsag til menedernes død.

I 1932–33 blev der foretaget en udgravning af »Gammelværre«, det sydligste af Misthusums otte værfter, alt hvad denne udgravning bragte for dagens lys af lerskår og småsager, tidsbestemtes enten til 1200- eller 1300-tallet. Der må da før 1400 være sket en eller anden katastrofe, som har ødelagt alt, og her kommer stormfloden 1362 atter ind i billedet.

Endvidere måtte biskoppen i Ribe efter 1362 bede om henstand med en del af afgifterne til pavestolen i Avignon, indtil stiftet atter var kommet til kræfter efter den store katastrofe.

Blev Misthusum ødelagt fuldstændig 1362, så rejstes der atter bygninger på alle værfterne med undtagelse af det sydligste »Gammelværre«. Både udgravningen 1932, samt senere jordebøger viser, at der trods det, at værftet blev udbedret, ikke har stået bygninger på dette siden.

Hvorledes så det Misthusum ud, som lå her umiddelbart før den store

stormflod 1634? Af de 22 ottinger, som landsbyen var opdelt i, hørte de 12 under Haderslevhus len, medens de 10 hørte under Riberhus len. Hosstående skitse viser landsbyen få år før den blev forladt, men værfternes indbyrdes beliggenhed var den samme i 1634.

Misthusum før stormfloden 1634

- Værft nr. 1 under Haderslevhus. Her boede i en helgård Jef Petersen.
- Værft nr. 2 under Riberhus. Her lå to halvgårde tilhørende domkapitlet i Ribe.
- Værft nr. 3 under Riberhus. Her lå en halvgård tilhørende domkapitlet i Ribe.
- Værft nr. 4 under Riberhus. Her lå en halvgård tilhørende domkapitlet i Ribe.
- Værft nr. 5 under Riberhus. Her lå en halvgård tilhørende godset Trøjborg siden 1584.
- Værft nr. 6 under Haderslevhus. Her boede i to halvgårde Søren Poulsen og Niels Michelsen.

Værft nr. 7 under Haderslevhus. Her boede i to halvgårde Niels Jørgensen og Nan Gregersen.

Værft nr. 8 under Haderslevhus. Her har siden middelalderen ikke været nogen bygning.

Disse 11 halvgårde eller rettere 9 halvgårde og en helgård blev natten mellem den 11. og 12. oktober 1634 fuldstændig slået ned af det frådende hav, thi denne nat indtraf en af de største stormfloder, som har fundet sted i den historiske tid.

Vist nok fandt alle de mennesker, som den nat befandt sig ude på Misthusums værfter, døden i bølgerne sammen med deres heste, kreaturer og får. Den daværende præst i Skærbæk sogn, Søren Hegelund, skriver i en indberetning, at han nogle dage efter stormflodskatastrofen havde begravet 44 mennesker fra Misthusum på Skærbæk kirkegård. Indskriften på bjælken fra markmandens hus fortæller med ganske få ord ulykken omfang. »1634 da skede den store Flod oc bortog al det Hus«.

Nu skulle man vel tro, at ingen mennesker mere ville flytte ud og genoptage kampen mod havet på Misthusums ødelagte værfter, men det varede ikke længe før gårdene atter rejste sig på de udbedrede værfter, og nye mennesker flyttede herud for at dyrke den fede jord. Kun på »Gammelværre« og på det værft, som hørte under Trøjborg, blev der ikke opført bygninger. Der byggedes ialt otte gårde på de seks værfter, idet der på de to nordligste blev rejst to gårde på hvert værft. I 1663 blev alle de kongerigske gårde i Misthusum lagt fra Ribe domkapitel til det nyoprettede grevskab Schackenborg, og disse blev ifølge matriklen 1688 ansat til godt 18 tdr. hartkorn.

I Misthusum var agerjorden ikke inddelt i vange, tegter eller skifter som i andre landsbyer, men derimod i hauger. Disse hauger, af hvilke der til landsbyen hørte ti, var små stykker agerjord med diger og grøfter omkring, for at ikke en mindre flod midt om sommeren skulle bryde ind og ødelægge sæden. Haugerne var så igen inddelt i agre, som tilhørte de forskellige gårde i landsbyen. Antallet af agre i hver hauge var forskellig, den største var delt i 27 agre, medens den mindste dyrkedes i en ager. Driften af jorden var omtrent den samme overalt på landsbyens agerjord, nemlig 2 år med byg, 1 år med havre og derefter hvilte jorden i 3 år. Man havde intet overdrev til græsning af kreaturerne om sommeren, så disse gik gerne i de dårligste marskenge, medens de gode overvejende blev brugt til høslæt. Det gode markshø var langt det væsentligste foder til kreaturerne om vinteren.

Det varede dog ikke mange år, før nogle af bønderne herude flyttede til de nærliggende landsbyer, men det var ikke så meget faren for familiens og dyrenes sikkerhed, der drev bønderne herfra, som den kendsgerning, at man ikke altid kom til at høste den sæd, man lagde i jorden, før

Markmandens hytte

havet kom og tog den. Omkring år 1700 er billedet det, at af Misthusums 11 halvgårde bruges de otte af landsbyens egne bønder, medens de tre bruges af bønder andet steds.

Forholdene blev dog yderligere forringet for Misthusums bønder i de første par tiår af 1700-tallet. Gang på gang bliver der sendt klager til amt og øvrighed, men de synes kun at have haft ringe virkning. Følgende er et af disse klagesuk, som kom fra den døende landsby.

Højædle og velbårne hr. etatsråd og stiftsamtmand.

Velædle og velbyrdige hr. kancelliråd.

Velædle hr. amtsforvalter.

Velædle herrer komissarier.

Såsom hans kongl. Majst. vores allernådigste arvekonge og herre af medfølende nåde med Deres fattige undersætter, allerunderdanigst haver deputeret Eders excellense og Eders velbyrdighed og velædelhed, at undersøge og tage i øjesyn den skade, som den sidste store og skadelige vandflod haver forårsaget, og at De også haver villet umage sig til Misthusum by for at bese vores underskrevne tjeneres til Schackenborgs itzige tilstand på vores huse, værre og land med videre. Så siger vi derfor skyldigst tak og understår os hermed kortligen at give Dem en sand beretning om vores lidte skade.

1) Vor bys situation anbelangende, da haver de højgunstige herrer selv noksom kunnet se og grangiveligen skønne, at fordi de vandfloder, som nu år efter år ere påkomne, haver igennemskåret den såkaldte Ballummer klinte og gjort der igennem et meget stort gab og vale, hvorigenennem det daglig ebber og fløder. Helst efterdi Balummer enges ovre også er bortslagen og intet er, som kan værge floden, men den har nu sin fart lige på vores by, at vi derfor er i idelig og daglig fare, at end en ordn. flod, særlig når det blæser hårt af sydvest og vest, kan overløbe vor ager- og england, hvorudover vi nu i nogle år har mistet både hø og korn. Nu har vi vel med største bekostning år efter år af yderste formue repareret vore værre, diger og slutter, og derved opbrugt vores midler og omflekset og opgravst vort land. Men siden den sidste flod påkom, som gjorde alting slet, er vi, som De selv har set og erfaret, ikke i stand til at reparere dem, som de før har været, men må lade vor land, som vi ellers brugte til sæd, ligge åben for søen og upløjet, hvorpå tilmed intet græs vokser, fordi det af floden med slik, så ilde er tilredt. Når vi ej kunne lukke mellem vore værre, så er de næstliggende byers ager- og england så vel som vort eget daglig i fare for at oversvømmes. Kunne vi end gøre det, som vi ikke kan, så kunne det dog intet hjælpe os, eller have nogen bestand, uden så var, at ved Deres forestillelse det allerunderdanigst således blev disponeret og forordnet, at det såkaldte Ballummer klintgab bliver opfyldt og med dige forsynet, thi når forstandige mænd til den inddigelse forordnes, kan det ske uden at gøre de Ballummers grund skade, men sker det ikke, så er ikke alene denne by øde, men de Ballummer selv og de næstliggende byer, som er Giesing, Hjemsted, Morsbøl og Barsbøl her i sognet, og det gamle Meolden sogn, og den største del af Randerup sogn på deres respektive ager- og engbund ruineret.

2) Så ville de højgunstige herrer behage ydermere at fornemme af hofølgende bilager, som er kopier af vor suppliquer til vort nådige herskab. Sub. lit. A. B. C. D. E. F. omhandler, hvad skade vi har lidt besønderligen af de siden den 24. dec. 1717 påkomne vandfloder, og hvad sub. litra E. meldes om den sidste flod, som indfaldt den 31. dec. 1720, og den skade, som derpå fulgte, har De selv taget i øjesyn.

Skaden på hus og værre. Hvad mig Tyge Nielsen angår, da har samme flod bortskyllet og borttaget min kålgård, min mødding og værft omkring mine huse, fyldt min brønd og vandfedding eller vandsamling på værftet, ganske ruineret min nørre hølade på den nordre side, hvoraf floden borttog henved 6—7 læs hø, og såsom det salte vand stod alenhøjt på den øvrige hø deri, så blev det ganske fordærvet. Jeg kan i al sandhed ikke stoppe den skade med 100 rdl., om jeg ellers skal have den ført i sin stand igen.

Hvad mig Hans Povlsen angår, så har samme flod fordærvet mit værft, mine skytter og slutter og ganske ruineret min vandfedding, som var den

bedste i byen og bortskyllet min mødding. Jeg kan i al sandhed ikke stoppe den skade med 50 rdl., hvis jeg ellers skal have alt sat i forrige stand.

Iligemåde hvad mig Martinus Nissen angår, da er mit værf omkring mit hus ganske fordærvet, samt gøden bortskyllet, min brønd og vandfedding af slik tilstoppet og mine diger og slutter ruinerede, så at jeg i al sandhed ikke kan stoppe den skade med 50 rdl., skal jeg ellers have det sat i sin forrige stand.

Hvad mig Niels Pedersen anbelanger, da foruden, at jeg udi floden i nov. måned 1720 mistede 2 bæster, har denne stormflod ganske borttaget min kålgård nordfor mit hus, bortskyllet mit værf, diger, mødding og slutter. Desuden gik floden igennem mit hus, ruinerede 13 fag på den nordre side, borttog to senge og andet husgeråd og fordærvede mit hø, så jeg ikke kan stoppe den skade, jeg har lidt med 100 rdl., om jeg ellers skal have det repareret og sat i samme stand igen.

3) Vore enge synes at være nogenledes i grøde, men vi er dog ikke sikrede, for ovennævnte årsagers skyld, at vi kan høste og indbringe det, hvilket vi nu i mange år desværre har erfaret.

4) Så står vi, som ligger på et flodhjørne og ikke kan gøre os vor grund så til nytte, som vi gerne ville, højt ansat i hartkorn.

5) Vi har nu i mange år måttet købe æde- og sædekorn, ligesom vi har måttet købe korn til kongl. magazin i disse dyre åringer. Dog har vi uden nogen restance ydet og betalt, hvilket alt sammen har sat os så tilbage, at dersom vi ikke får nogen afslag i hartkorn eller vort herskab ellers i andre måder ikke vil lindre os, så er det ude med os, og vi formår ikke at rede kongen skat og skyld eller øvrigheden deres årlige skyld.

Derfor er til de højgunstige herren kommissarier vor ydmygelige bøn og begæring, de gunstigt ville behage:

1. På sine behørigte steder at gøre forestillelse, at det bemeldte Balummer klintgab, måtte blive inddiget, hvilket ikke alene ville være til fordel for vor by, men også for de Ballummer, iligemåde med de før ommeldte byer og sogne.

2. At rekommendere os, at vi får nogen afslag på hartkorn til vore påboende gårde.

3. At vi måtte få frihed for magazin levering en tre års tid, efterdi vi ingen rug sår, og lidet eller intet korn avler.

4. Eller at vort nådige herskab vil unde os nogen afslag, som den bedst synes, fortrøster os en nådig bønning.

Deres ydmyge tjenere.

Misthusum d. 13. juni anno 1721.

Grevskabet Schackenborgs undersætter i Misthusum by.

Denne beretning var kun underskrevet af de schackenborgske bønder i Misthusum, men for de to haderslevhusiske bønder har vilkårene sikkert ikke været bedre. Det varede dog heller ikke mange år før flere bønder flyttede fra landsbyen. Ca. 1760 boede der kun to bønder derude, som drev jorden og havde kohold. Det var bonden Volquart Nissen, der 1758 kom fra Grossen Hallig i Nykirke sogn syd for Tønder til Misthusum, hvor han blev gift med Niels Hansens datter Lene og overtog hendes fødegård 1759. Det var en hel fæstegård under godset Schackenborg. (Beliggende på værft nr. 4). Den anden bonde var Las Pedersen, han havde 1756 overtaget en helgård under Haderslevhus efter Erick Ocksens enke. (Beliggende på værft nr. 6). Der var dog bygninger på yderligere fire værfter, men i disse boede bonden ikke, han havde måske lejefolk deri til at passe eventuelle kreaturer om vinteren. Jorden til disse gårde blev udelukkende brugt til græsning, medens bonden selv boede i en af de nærliggende landsbyer.

Når der fra anden side er blevet anført, at der i 1781 boede 13 familier i Misthusum, beror det sikkert på en misforståelse, der kan på dette tidspunkt højst have boet tre eller fire familier i landsbyen. Folketællingen den 1. juli 1787 for den kongerigske del siger, at i Misthusum findes fire små steder uden beboere. Disse steder ejedes af Volquart i Swanstrup, Iver Hansen i Moesbøl, Peder Andersen i Forballum og Peder Jørgen Christiansen i Skærbæk. Af de haderslevhusiske bønder boede endnu i 1787 en bonde herude, nemlig Peder Lassen, der i 1777 havde overtaget gården efter faderen, men han er sikkert flyttet til Skærbæk få år efter. Folketællingen den 1. febr. 1801 for den kongerigske del nævner overhovedet ikke Misthusum. Derimod findes landsbyen nævnt i folketællingen den 13. febr. 1803 for den slesvigske del. Begge de to familier, som bor her, sidder til leje. Den ene består af mand, kone og to små børn og disse bor i bygningerne på værft nr. 1. Den anden familie, som bor i Peder Lassens gamle gård på værft nr. 6, består af mand, kone og tre børn. Det vil sige, at der endnu i begyndelsen af 1800-tallet boede mennesker i Misthusum selv midt om vinteren, men jorden herude blev nu udelukkende brugt til græsning. De sidste beboere skal have forladt landsbyen 1814.

Overalt i Vestslesvig lever i dag efterkommere af Misthusums bønder, hundrede af mennesker kan føre deres aner tilbage til den Ock Nielsen, der kort tid efter stormfloden 1634 flyttede fra Giesing i Skærbæk sogn og ud på værft nr. 6 i Misthusum. Det var hans søn Erick Oksen, der som gammel mand red til tingstedet ved Brøns mølle, hvortil han var blevet stævnet af øvrigheden, men på hjemvejen om aftenen red han vild, kom af hesten og blev senere fundet druknet i Brøns mølledam. Det var den 23. marts 1705.

Gårdene derude på værfterne er nu borte, det havdige, som skulle have

beskyttet landsbyen mod oversvømmelser, kom først 200 år efter, at bøndernes nødråb havde lydt. Misthusums værfter ligger stadig som et minde om fortidens slægters kampe mod det vældige hav.

NOTER OG HENVISNINGER

Sønderjydske stednavne, Bd. 3 Tønder amt.
Arkæologiske geologiske undersøgelser ved Misthusum i Årbog f. nord. oldk. og historie 1935 af V. Nordmann.
Sagn fra Misthusum i Skærbæk sogn i folkemindesamlingen.
Jordebøger for Haderslevhus amt eller len. LA. Åb.
Jordebøger fra domkapitlet i Ribe omkring 1660. Ra.
Markbogen for de kongerigske dele af Skærbæk sogn 1683. Nr. 699. Ra.
Rk. Kommissionen af 1721, 29. marts. Ra. (Heri beretningen om skaderne).
Kort over Misthusum 1795. LA. Åb.
Folketællingerne 1787—1801—1803. Ra.
Skærbæk kirkebog. LA. Åb.

Vævning i Lundtoft herred og på Sundeved

Af Th. Kaufmann

På denne egn har hjemmevævning som erhverv holdt sig til begyndelsen af det tyvende århundrede og har været ret almindelig. Jeg tror nok, at i mine drengeår fandtes der en væv i brug i hver af sognets gårde. Der fandtes heller ikke så få vævekoner, mens der af vævere vist kun var tre tilbage i hele Sundeved og Lundtoft herred. Af disse tre vævere var den ene (min fader og senere jeg) damaskvæver, en i Varnæs havde en væv med ældre indretning (trækvæv) og den tredie i Sottrup på Sundeved arbejdede med en almindelig væv med flyveskytte. Flyveskytte hørte selvfølgelig til enhver damask- eller jaquardvæv.

Såvidt jeg ved arbejdede ingen af væverskerne (de erhvervsmæssige) med flyveskytte, hvilket var en stor mangel for deres vedkommende, da man ved almindelig linned-, tossel- eller vadmelsvævning kunde væve dobbelt så meget med flyveskytte som med håndskytte.

Overalt, både hos væverskerne og i hjemmene, anvendte man dog moderne trændborde. I næsten hvert hjem fandtes i mine drengeår en trændkiste, hvilken anvendtes som bänk at sidde på i køkken eller stue.

I flere gårde havde man et særligt vævekammer, somme steder indrettet i ovnhuset (e bakhus), eller i udhus eller i aftægtsboligen. Oftest var der en kakkelovn eller bilæggerovn i vævekammeret.

Jeg har kun hørt en ældre kone (slægtning) fortælle fra hendes barn-domsår i Aabenraa (i tiden fra 1840–50) at hun har været med sin mor hende at trænde hos en vævekone, som anvendte trændbord, stillet op mod en væg.

I Aabenraa blev der på det tidspunkt vævet meget, og der var i byen to blegepladser, hvor lærred og garn blegedes under opsyn af en vægter. Min farfar har omkring 1835 lært at væve hos en væver i Aabenraa.

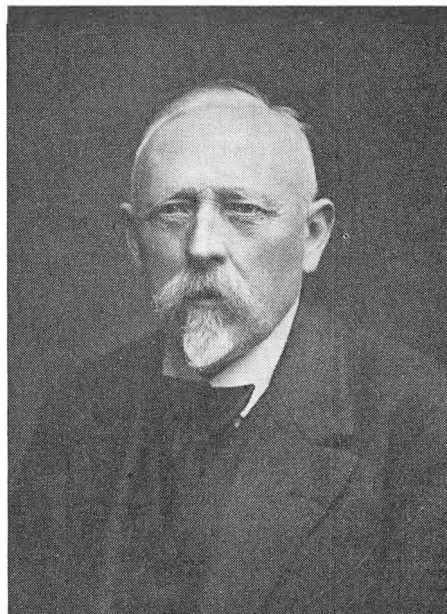
Den almindelige form af vævestole (vøvvele) (vævestol eller væv = vøv-veld) var ikke rammevæven, men den oven åbne bag, hvor garnbommen er anbragt. (Her som over alt i min skildring kalder jeg »for« hvor væve-ren sidder, »bag« hvor garnbommen er. Der er ellers ingen fast regel for, hvad man kalder »for« og »bag«, her på egnen var det individuelt, som man udtrykte sig. Professionelle vævere brugte selvfølgelig rammevæv, hvilket dog ikke gjaldt alle væversker. Hvor rammevæv anvendtes, havde man sædvanlig to bomme bag, den ene oven, til brug ved sletning af gar-net på væven. Min fars damaskvæv, der anvendtes til duge, var forlæn-get, så garnet kunne tørre. En mindre jaquardvæv brugte vi til vævning af gultvæpper og andet, som blev vævet uden forkam.

Det falder uden for rammen af denne skildring at komme nærmere ind på damaskvævning og forklaring af fagbetegnelser som harnisk og forkam, karbræt, platiness, kortslåning og sammenbinding m. m. m. Ligeledes ar-bejdet på de mere gammeldags »trækvæve«.

Sletningen af hørgarn (og utvunden tvist) er noget af stor betydning ved damask- og drejlvævning, og der var få væversker, hvad enten det var vævekoner eller hjemmewæversker, som forstod at kåge en ordentlig »sold« eller slette. Til vævere (min far og jeg undtagen) og væversker leverede kunderne slettemel (»sold'mel«) og mange af vævekonerne og væverne fik trændpenge. Der holdtes »trænd'gild'« (trændgilde), og kunden leverede brød til kaffen, samt bragte »mu'e« (mude) med ved samme lejlighed. Den-ne betaling i naturalier kunne variere meget. Efter gammel beretning var muden til en drejlvæv tidligere et fårelår, et brød og et pund smør. Oprin-delig har måske hele vævelønnen været ydet i naturalier, og senere har mu-den fået form af en slags gave.

Det var en gammel skik, at væveren eller væversken bragte det færdige væv hen til kunden og blev beværtet med kaffe og pandekager. Ved hjem-mevævning på gården fik man også pandekager, når et stykke væv toges af væven. Dette kaldtes vævegilde, og i visse egne, således på Falster, var det en regel, at væversvend eller væverdreng skulle med til vævegilde.

Ved træding på gårde og hos vævekoner blev der »lagt op« (lo'j op) in-den trædingen begyndte. Der skulle jo lægges til, da garnet på væven ta-ger op, dette slumpede man til, idet man lod garnnøglet falde til gulvet, når man var færdig med opmålingen, og når nøglet trillede langt eller kort

hen ad gulvet, blev dette stykke også lagt til. Når det så bagefter hed, at et væv »var rå'edes« = havde strakt sig, eller »de ha'j tovn op«, var krympet, så skyldtes det kun en unøjagtig beregning ved trændingen. En almindelig væver vidste nøjagtig, hvormeget garnet »løb« og hvormeget der gik på omgang af trændbordet.

De såkaldte mærker eller »kendne«, en tråd der blev bundet i trændgarnet, blev bundet i ved »oplægningen«. Professionelle vævere mærkede trændgarnet ved på trændbordet at slå en streg på garnet med en farveblyant, til eks. ved hver 20 alen, for at holde rede på, hvor meget der var tilbage på væven.

Bomningen var et vigtigt arbejde, når garnet skulle sættes i væven. Fik man ikke ordentligt bommet (bømt), så garnet lå fast og glat på bommen, ville tøjet også få mangler, bl. a. ville det være umuligt at holde en ordentlig »æg« (kant). Man bedømte en vævepigens færdighed på, om hun »holdt en kø'en æg«.

Man kan ikke holde rammen lige under bomningen. Når man ingen skiver har på bommen (og selv da) må man både »snejde« kammen og trække den snart til en side, snart til en anden, så at garnet ikke »russ« på bommen, det vil sige skrider ud. Der var tre personer om at bomme, én holdt kæden (eller strengen), én holdt redekammen (mesterens bestilling og én til at dreje bommen (drengets bestilling).

Bommens hovedende var enten med huller eller med knager. Var der hul-

ler brugte man en »stindkæp«, når man skulle »læ te se«, lade garnet til sig, og ved bomning stak man så en kæp eller pind gennem to af hullerne. (Den havde intet navn, eventuelt kunne man benytte et kosteskæft, af de gammeldags til lyngkoste).

Var der knage på bommens ende, måtte man binde en stang fast. Det gjaldt om at trække drejepinden hurtigt ud, når man var færdig, ellers kom garnet til at sidde længe i væven.

Da det som nævnt ofte skortede på ordentlig bomning og senere opbinding af redskaberne (e skavt') og disses knytning til tværskamler og fodspor (skamler), skete det tit, at »en væv ikke ville gå«. (Di kund' it få e vøv te å gå). Så gik der bud til en væveekspert, væver eller vævekone. De professionelle vævere har ofte måttet optræde som konsulenter, og gennem denne virksomhed har de været med til at opretholde hjemmenvævningens standard, en virksomhed, der ikke er bleven nok påskønnet. Somme tider blev der tilbudt »konsulenten« betaling, somme tider i form af et fårelår eller en rullepølse, men ofte fik han tak, ligesom smedens kat. Smeden var således ikke den eneste håndværker i fordums tid, som blev misbrugt og dårligt lønnet.

Iøvrigt må her indskydes, at landsbyhåndværkerne i gamle dage i det hele taget blev dårligt lønnet og til trods herfor lavede de et arbejde, som endnu den dag i dag er en pryd i mange hjem. Det var glæden ved arbejdet og interessen for »kunsten«, som ansporede dem til at yde det bedste. Der står i dag mangt et smukt chatol, eller der lægges ved festlige lejligheder en smuk damask- eller drejlsdug på bordet som minde om en håndværker, der var noget af en kunstner. Uden der er noget af en kunstner i håndværkeren, bliver han aldrig en dygtig håndværker. Fabriksarbejde kan aldrig blive håndværk.

Opbinding ved hjælp af »sølbånd« og »fodsporband«, opknudring på en »knurrekæp«, der ofte var en kasselkæp, anbringelsen af trisser, svingler o.s.v. er det vist unødvendigt at dvæle ved, blot bemærkes, at meget afhæng af, at alt blev solidt og ordentligt gjort.

Man må undres over det arbejde, som tidligere omkring i hjemmene blev ydet, også på vævningens område. Var der nogen, som jævnlig måtte have bud til »vævekonsulenten«, var der mangen bondekone og vævekone, som var hele mestre i at slå en væv op eller væve et virkelig kunstfærdigt drejlsmønster. Det var ofte kunst, *virkelig kunst*. Jeg nævner en bondekone her i Bovrup, som for mere end 50 år siden anvendte flyveskytte, som hun havde ladet en håndværker påsætte efter hendes egen anvisning. Flyveskytten var selvfølgelig foreskrevet fra København.

Den kæp, som brugtes til at træde garnlommerne på, inden der kunne bommes, kaldtes for »en pisk«. Søllerne bandt kvinderne selv på »et søltræk«, en blok. Min far og jeg fik vore søller, både harnisk- og forkam-

søller, fra Sachsen. Min kollega i Varnæs støbte selv sine harnisksøller af tin, et arbejde som dårligt lønnede sig.

Til at stikke trådene »i ske« med brugte man et lille redskab, som kaldtes »en dræng«, en betegnelse som vist er brugt de fleste steder i Danmark. Alt efter tøjets art blev der stukket 2, 3 og 4 tråde i hvert »rør« i vævebladet. Disse væveblade eller »vøvskeer«, som de hed her på egnen, fortjener en nærmere omtale. For min fars og mit vedkommende brugte vi stålblade, som vi også forskrev fra Sachsen, ligesom søller og skytter; det var i tiden mellem 1864 og 1920 billigere end at få dem fra København.

Men rundt omkring i de tusinde hjem havde man lager, større eller mindre af væveskeder af forskellig materiale. De bedste var af bambusrør, andre af træ, ofte af hyldetræ. Der var endnu i mine drengeår håndværkere, som lavede disse væveblade (»vøvskeer«). Man regnede dem her på egnen efter gange. En »gang« tråde og en »gang« søller var 40. En »gang« regnet i skeen (bladet) var 20 rør. Der var 4 og 6 gangs skeer, de groveste, beregnet til gulvtæpper eller sækkelærred og i forskellige numre helt op til 50 gange skeer, de fineste beregnet til drejl og damask m. m.

Vævebladernes kaliber registreredes ved tykkelsen af den begråd, med hvilken rørene blev »vunden«, fæstnede til »bjælken«. En »ske'mand« var i gamle dage en meget anset håndværker. Der fandtes en »ske'mand« eller bladbinder i vor naboby; der fandtes flere ude på Hellevadegnen, og der kom endnu i mine drengeår svenskere med væveblade helt ovre fra Skåne. De svenskere, som kom her med væveblade, var kvinder, som bar de såkaldte svenske forklæder med sribede rammer forneden. Der skulle et anseligt antal væveblade til blot for at dække behovet på en bondegård, men man hjalp sig også ved at låne hos naboen. Var det et ikke særligt gangbart nummer man, manglede, gik man til væreren, som ikke så gerne ville udlåne sine væveblade, da nogle vævepiger ikke fik sprederen (»e spræ'e«) ordentlig anbragt. Lånte væreren så en ske, fik han oftest samme tak som smeden og dennes kat. Det var ikke blot fra nærmeste nabolag, man kom til væreren; engang kom der et par piger helt nede fra Bov sogn til mig og bad om anvisning på bindingen til et drejlsmønster.

Håndskytterne lavedes af stedlige håndværkere, snedkere og hjulmagere, drejere; somme tider lavedes de som husflidsarbejde. Der var dog stor forskel på skytter. De bedste skytter, også flyveskytter, skulle laves af buskbomtræ. Der blev også lavet væveskytter af abild-, blomme- og pæretræ. Asketræ kunne bruges, men skytter af dette materiale var lidt for lette.

Hvad spoler angår, lavedes disse i stor udstrækning af almindelige rør (tækkerør) som skares i passende længder og blev omvundne med begråd. Drejerne lavede spoler af træ, specielt til flyveskytter. Som husflid lavedes også spoler af hyldetræ, hvor marven fjernedes, og der lavedes en lille kant på begge ender.

Trænde- eller rendegarn var for det meste vunden på nøgler, ofte på vindepind. Skulle man vinde uldgarn, benyttede man en »russepind« til hjælp, hvor tråden gik gennem, da den ellers tog hul på fingrene. Man brugte også huller til at spole trændgarnet på. Disse var af forskellig art og størrelse; blev lavet af rokkedrejerne.

Væverne (de professionelle) spolede selvfølgelig trændgarnet og havde dertil ofte et særligt spolehjul med et stort hjul, så der kom betydelig stærkere fart i rullens eller spolens omdrejning. (Balmine er et fagudtryk for at spole og vist aldrig brugt af folk i almindelighed).

Et spolehjul lavedes sædvanligt af et spindehjul, hvor man enten lod smeden lave en pig og drejeren en særlig trisse til, eller man satte blot en træpind i tenen (i enden på tenen).

Et spolehjul af sidstnævnte art var dog for langsom at spole på. Man havde hos fagfolk en særlig ramme at anbringe rullerne i under trændningen, men vævekvinderne anbragte rullerne på en ståltrådsstang i trædekisten. En ramme til rullen havde intet navn. Kassen til de fulde spoler (spoler med islæt på) kaldtes »spolekasten« (spolekasse) og var fastbundet til sædebrættet på væven eller fastgjort til en krog på væven.

Stangen, som redskaberne hang i, hed »sølstang«, skamlerne = »fodspor«, vekslerne = tværskammel'. De indretninger, redskaberne hang i under »itrækningen« (passeringen) kaldtes æsler. Garnbommen kaldtes for bommen, (»e bo'em«), den bom tøjret rullede om efterhånden, underløber (»e undeløffe«). Desuden var der en »brystbom«, og i de fleste tilfælde en »knæbom«.

De stokke, man brugte til skel i trændgarnet, skelstokkene, kaldtes for »skelvindere«. En klemme brugtes til simpel vævning, hvis man for nemheds skyld tog skelstokkene ud. En »ko« var den vægt, man hængte på skelstokkene for at hindre dem i at glide ned mod søllerne.

Limning af uldne klæder brugtes af professionelle kladefabrikanter, men anvendtes kun i nødsfald under hjemmevævning. I så fald blødte man garnet på bommen med limvand, men skulle man i færd med sådan limning, så var det ikke rart. Grøn sæbe anvendtes som husråd, når uldgarn filtredes i søllerne. Man kan så også anvende bomuldsolie. Der kom mange ulemper under vævning fra, at garnet, særlig trændgarnet, var af dårligt spind. Dette gjaldt ikke mindst uldgarn.

Når jeg i indledningen skrev, at jeg kun har kendt tre vævere i Sundevod og i Lundtoft herred, har jeg forbigået »kladefabrikanterne«, idet flere farvere og uldspindere i købstæderne vævede klædestoffer, men det kommer jo heller ikke så meget denne skildring af vævning ved. Disse farvere lavede også »tryklærred« til sommertøj for damer og til forklæder. Tryklærred lavedes af ufarvet hjemmelavet bomulds- eller lærredsstof.

Det vævede stof hed vævet (»e vøv«), så længe det sad på væven. Derefter betegnedes det ved navn efter arten.

Lærred havde forskellige navne alt efter den brug, det var bestemt til, således lagenlærred, skjortelærred o. s. v. Lærred og tossel samt vadmæl, såfremt det ikke skulle væves i »kæber« eller kipper, kunne eventuelt væves i to skafter, men man brugte næsten altid fire skafter, da vævningen så var lettere. (Garnet sad ikke så tæt i søllerne).

Blårgarnslærred vævedes af blårgarn og kaldtes »blå'sken«. Folk på landet gik i gamle dage med »blå'skens boys« og med hvidt blårgarns foer til vestryg. Kvinderne havde særken delt i to, en overdel af fint hørlærred, en underdel af groft blårlærred. De to dele blev knappet sammen. »Vørbel« var tærnet forklæde- eller blusestof. »Dynevår« det samme som bolster. Ved »femsøl«, eventuelt »firsøl« forstod man det, man kalder for olmerdug. Firsøl anvendtes også til mandfolketøj. Dynevår eller bolster anvendtes til underdyner, og femsøl eller firsøl (olmerdug) til overdyner og puder.

Der var også noget som hed skævtvæt. Det kunne eventuelt anvendes til dynevår, men jeg garanterer ikke for, at det har kunnet holde for fjer.

Når der tales om »delearbejde«, så drejer det sig hovedsageligt om drejl og damask.

Et almindeligt dambræt-mønster, som væves i 8 eller 10 skafter, er vævet på 2 dele. Til tre dele skal der 12 skafter, til 4 dele, 16, o. s. v.

På trækvæv kunne man væve på indtil 50 dele. Jeg har haft to jaquard-væve, den ene til 400 dele, den mindre til 200.

Men når jeg på den mindre vævede gulvtæpper på 200 dele *uden* forkam, svarede dette kun til 40 dele *med forkam*.

Men nu er vi vist der, hvor almindelige dødelige ikke følger mig mere. Men den moderne vævning på fabrikkerne foregår for en stor del overalt med jaquard og uden forkam, og der ingen grænser for, hvad man kan. Og jeg selv kan med mine godt 80 år næppe følge med længere.

Breve fra pastor Gottlieb, Hviding og Øster Lindet

(fortsat)

Kjære Broder.

Hvidding, d. 22. Januar 1849.

Allerede længe har jeg tænkt paa at skrive dig til, og takke dig for dit sidste kjære Brev, men da jeg desværre intet godt har kunnet melde Dig, og vi desuden her leve i en vedvarende Spænding og Ængstelse er det hidtil blevet opsat. Heller ikke idag kan jeg melde dig noget godt: tværtimod kan jeg ikke sige Dig Andet end at min stakkels Kone, som næsten et helt Aar

har været fri for sin sørgelige Sygdom, siden noget før Jul atter har været beladt dermed.

I Dit forrige Brev ytrede Du det, kjønt vor Trængsel nu paa Grund af Vaabenstilstanden vilde have Ende. Jeg kunde ikke bare mig for at smile ad denne tillidsfulde Tro, som kun den kunde nære, som ikke kjender vore Fiender, Slesvig-Holsteinerne. Herovre kjende vi dem bedre, og vi frygtede alle for, at de godttroende Danske atter vilde blive narrede af Skurkene, om hvem man i Sandhed kan sige: at deres List er uden Ende. Og vist er det, at vor Trængsel siden den Tid ret for Alvor er begyndt; thi under Mine af at overholde Vaabenstilstanden plyndre Skurkene Kongens brave Untersaaterere paa alle optænkelige Maader, saa at dersom jeg skal udrede Alt, hvad der er paalagt mig, vil jeg i eet Aar blive sat mere tilbage, end jeg har kunnet arbejde mig frem i flere Aar.

Allerede er i Sommer medgaaet til den tydske Hær omtrent 100 Rbdlr., og 100 vil gaae med endnu, ifald jeg skal udrede hvad der er udskrevet, hvilket er store Summer for en Mand, der har maattet bygge hvert Aar, naar jeg ikke vilde have den forfaldne Præstegaard ned paa Hovedet, og som sidste Foraar maatte laane 320 Rbdl. for at opføre en ny Lade, da den gamle, som i flere Aar havde staaet ved Støtter, ikke kunde staae længere. Endnu har vi ingen Skatter betalt, thi man gjør det ikke godvillig, men nu inddrives de rundt omkring ved militær Exquisition, som bestaar deri, at der bliver lagt 10 à 20 Mand ind for dem, som ikke vil eiler kan betale, som skulde holdes med Alt, samt pro persona faar af den paagjældende for første Dag 2½ Rigsbankmark, og siden dobbelt hver Dag, saa Du seer at man snart skal lære at betale. I Fredags droge en Skare af Omegnens Bønder, tildeels bevæbnede med Geværer til Medolden, et Sogn som ligger 2½ Mil herfra, og bevægede ved Trudseler 100 eller flere Slesvigholstenske Soldater, som laa der for at inddrive Skatter til at fortrække, men i Gaar ere der kommet 150 Mand tilbage, som ligger i Skjerbæk, et andet Sogn 1½ Mil herfra.

Som Følge heraf er atter Bønderne baade fra dette og Nabosognene brudte op i Dag for at tvinge disse Skurke til at fortrække. Hvad Følgen vil blive deraf er ikke godt at vide; Gud give den maa blive god! Sidst varer Ord og Underhandlinger tilstrækkelige, men dersom de nu denne Gang ikke vilde vige derfor kan Udfaldet let blive sørgeligt! thi Bønderne ere højst opbragte og er først eet Skud faldet fra en af Siderne, kan der let komme til at flyde Blod. See således staae Sagerne herovre, og medens de troe Slesvigere ere villige til at opofre alt for deres Troskab mod Konge og Fædreland forraades de gandske roligt af Rigsforsamlingen i Kjøbenhavn, som ikke gør et Skridt for at hindre deres Trængsel, som medens den i god Ro, som om vi sade i den dybeste Fred opofrer Timer, Dage og Uger paa hver Paragraph i den jammerlige Værnepligtslov, med Kulde og Haan af-

viser Forslag til vor Redning, som kommer fra saadanne Stjerner af første Rang som Grundtvig og With. Hr. Otterstrøm, som fik Grundtvigs Forslag til at falde igjennem, har derved i mine Øjne opnaaet samme Navnkundighed, som Hertugen og Prindsen af Augustenborg. Jeg frygter meget for, at vi ved den Rigsforsamling er kommen af Dynen i Halmen; thi Pluraliteten af den bestaaer uden Tvivl af nogle jammerlige, hjerteløse og udanske Personer, omendskjønt de ere fødte i Danmark. Heller maatte maaskee vor ægte danske Konge have beholdt sin Enevældsmagt, som uden Tvivl vilde have ført ham til, heller at sætte alt paa Spil end at taale den nærværende Forsmædelse, heller end bindes i sin Magts Udøvelse af en Skare vindtørre Jurister, som ikke har Hjerte i Brystet til at føle for Slesvigernes Nød. – Hu! det er en aandsfortærende Tilstand, hvori vi leve, thi jeg frygter for at vi forraades baade ude og hjemme, og hvad er der da at vente? Dog hvad nytte frugtesløse Klager? Den Sten man ikke kan vælte, faaer man lade ligge.

Af Sonnes sidste Brev ser jeg, at du har opgivet din Plan om et Apotek i Brørup, og jeg troer, at det er godt; thi jeg troer næppe, at Planen var god; det var uden Tvivl for nær ved Ribe Apothek til at det kunde lykkes. Du maa vist hellere se Tiden an, om der ikke paa anden Maade kunde aabne sig en Lejlighed for dig.

Du faae et lille Apothek, som allerede var i drift, og skulle du ingen kjende, som kunde være dig behjælpelig dermed ligesom Wincentz? Gud give du var i god Vei!

Handel og Vandel ligge her aldeles stille som Følge af den Usikkerhed, hvori vi lever, og derved er Udveien til at skaffe Penge til Veie gandske stoppet, saa at om jeg vilde betale Tydskernes Skatter kan jeg ikke engang. Dog naar Nøden er størst er Hjælpen nærmest og som der staar i en af Ingemanns smukke Psalmer: »Gud dog vaager for os alle Dage«. Dermed ville vi trøste os, lide hvad der skal lides, taale hvad der skal taales og da lade Gud om Resten.

Hils nu din kjære Pige, alle Slægtninge og Venner kjærligst fra min Jette, gamle Major og mig, som du selv hilses først og sidst fra os ved din hengivne Broder

Fr. Gottlieb.

Efterskrift:

I dette Øieblik modtager jeg den sørgelige Tidende at vore trofaste Bønder ere faldne i en Snare som det Slesvig-Holsteinske Militair havde opstillet for dem, at nogle af dem ere blevne nedhuggede,

og nedskudte, samt at andre ere tagne tilfange for at føres til Rendsborg. Om og hvor mange der ere døde er mig endnu ubekjendt, da de ikke nær alle ere komne tilbage herfra Sognet, men flere ere komne tilbage stærkt klagende. Kjender du nogen Rigsdagsmand skulde du

fortælle ham det for at Rigsforsamlingen igjen kan have Leilighed til at vise sin udmærkede Sindsrolighed, og for at Hr. Otterstrøm igjen uden at lade sig genere af saadanne Smaating som nogle massakrerede Slesvigske Bønders Jammer og Dödssuk kan foreslaa at gaa over til Dagsordenen af en § af Værnepligtsloven igjen, for og Hrr. Ørsted holde et timelangt Foredrag, som Ingen kan høre. —

Hvidding, d. 10. Juli 1849.

Herr Apotheker W. Gottlieb,

Roeskilde.

Kjære Broder.

Der er ingen af min hele familie, hvem jeg, hvad Breve angaaer har forsyndet mig mere imod end mod dig, hvem jeg aldeles ikke har svaret siden din lille Piges Fødsel. Thi om det end i den sene Tid paa Grund af Jyllands Besættelse af Fjenden var vanskeligt, og maaske umuligt, at sende Breve herfra til Eder, saa kunde det dog tidligere være sket, men den Spænding vi dengang levede i, gjorde at man hverken havde Sands eller Samling til det ene eller Andet. Det er heller ikke længe siden at vi Præster almindelig ventede at blive afsatte af det saakaldte Statholderskab, og det vilde visselig ogsaa være sket dersom det havde haft teologiske Kandidater som kunde dansk at sætte i vort Sted; Thi at man har os lumsk i Kikkerten, omendskønt at vi forholde os aldeles rolige, vide vi kun altfor godt. Med den mageløse Sejer vor tapre Krigere have vundet ved Frederitz er nu Postgangen i det mindste for en kort Tid aabnet, og jeg iler med at benytte denne heldige Omstændighed til at sende dig disse Linjer.

Uagtet jeg rigtignok for længere Tid siden i et Brev til Herman har sendt dig en Lykønskning til dit Barns Fødsel vil jeg dog gjentage det hermed til Dig og din kjære Camilla. Gid begge Eders Børn maa foraarsage Eder ret megen Glæde og opvoxte til retsindige og gudfrygtige Mennesker; det er dog den bedste jordiske Lykke, Forældre kunde opnaae. Af et Brev fra Herman, som jeg modtog i Gaar med en Pastor Mørch, som bliver min Nabo, saae jeg til min Glæde, at I kjære har det godt, omendskjønt den gode Camilla har enkelte korte Anfald af sin Sygdom. Den vil nok med Tiden gandske forlade hende. Vil du takke den gode Herman ret kjærligt for hans Breve og sige ham, at såvel det som Overbringeren Pastor Mørch lykkelig og vel ere komne herover, til ikke liden Glæde for mig som siden Pintse i Fjor i Forening med en anden Præst maatte besørge hans Embede. Mørch har fra Middelfart været Vidne til Slaget ved Frederitz og bragte saaledes de første paalidelige Efterretninger om Seieren hertil; desværre er Glæden blevet smertelig forbitret ved den tapre og ædle General Rye's Fald. Imidlertid har Rygtet i Dag fortalt, at han endnu lever, men da han har faaet 5 Kugler er der vel kun lidet Haab om hans Liv, ifald det er

sandt at han endnu lever. Mørch havde forøvrigt en ret eventyrlig Rejse og med et Pass fra Kommandanten i Middelfart paa hvilket Tyskerne stirrede som en Ko paa en malet Dør, passerede han igjennem Rigstroppeerne i Colding og deres Forposter. De vare nysgjerrige efter at høre Nyheder om Slaget og da han ytrede at Slesvig-Holstenerne havde faaet umanerlige Prygl, loe de med synlig Glæde og sagde: »das wissen wir schon«. De under Slesvig-Holstenerne af et godt Hjerte alle de Prygl de kunne faa. — Men om Slaget vil jeg intet skrive Dig, da Du inden dette Brev kommer Dig til Hænde, vil have læst den udførlige Beretning i de offentlige Blade. —

Nu altså noget om os selv, hvilket jeg veed ligger Eder meget paa Hjerte. Vi have, og gid jeg maa sige det i en god Tid, i lang Tid levet saa rolige og uforstyrrede som om vi befandt os midt i den dybeste Fred. Her i mit Sogn har ikke været Indkvartering siden i Januar Maaned, da jeg blev arresteret straks efter Affæren ved Brøns.

(fortsættes)

Degnen Nyegaard i Rise

Af Henning Heilesen

Mellem præst og degn har der undertiden bestået en vis modsætning. Fra tid til anden har denne modsætning givet sig udslag i åben strid, som endte med, at den ene af parterne, som regel degnen, måtte vige pladsen. Dette kan ses af degnen Nyegaard i Rises historie.

Johan Samuel Dyrhoff Nyegaard blev født 9. november 1817 i Mjøl i Rise sogn som søn af gårdmand Peter Christian Nyegaard og Johanne Susanne Dyrhoff, datter af sognepræst til Øster Løgum Johan Samuel Dyrhoff og Frederikke Conradine Zoëga, af den kendte præsteslægt Zoëga, som arkæologen Georg Zoëga tilhørte. Han blev i oktober 1839 optaget på Lyngby seminarium og blev i september 1841 dimitteret derfra med karakteren »Meget duelig«. I seminariets konduiteprotokol bemærkes ved hans dimission, at hans forhold havde været rosværdigt, sang i kirken kunne han som forsanger godt forestå, orgelspil kunne han ikke forestå.¹⁾

Efter sin eksamen blev Nyegaard ansat som lærer i Smedager i Bjolderup sogn. Han var endnu ugift og førte ikke selv husholdning; derfor spiste han på gårdene i Smedager. Efter et par års forløb anmodede han kirkevisitatoriet om at måtte holde sig selv med kost, da efter hans mening beboerne i distriktet var umoralske; de bandede og sagde uhøviske ting i børnenes nærværelse. Sognepræsten, pastor Prehn,²⁾ udtalte i sin skrivelse til kirkevisitatoriet af 11. september 1844, at efter hans omdømme var be-

boerne i Smedager skikkelige og gode; han kunne ikke tro de beskyldninger, som Nyegaard rettede mod dem. Præsten kunne ikke anbefale ansøgningen, som 14. september blev afslået af kirkevisitatoriet.³⁾

Snart efter søgte Nyegaard bort fra Smedager, idet han i 1845 blev substitut hos degnen Ravnsgaard⁴⁾ i hans hjemsgn Rise. Her var han under Treårskrigen og skal i den tid have drevet politisk virksomhed som afgjort dansksindet; der vides dog intet nærmere om, hvori denne virksomhed bestod. I det hele taget var stemningen der på egnen alt andet end venlig mod slesvigholstenerne. Da advokat Bargum som »fællesregeringen«s udsending var i Aabenraa i november 1848, konstaterede han, at næsten ingen i Aabenraa amt havde villet betale skat til den provisoriske regering og heller ikke ville betale skat til »fællesregeringen«. Bargum var hos nogle præster og sognefogeder i omegnen af Aabenraa og fik det indtryk, at man næppe godvillig ville betale.⁵⁾

Ved Treårskrigens slutning blev Nyegaard fra 29. september 1850 ansat som lærer i Røllum i Ensted sogn. Han havde nu en sådan indtægt, at han kunne gifte sig. 27. september 1850 holdt han bryllup i Rise med Christine Hansen, født 24. september 1814 i Dybvad (Rise sogn) som datter af gårdmand Christen Hansen og Abel Fallesen. Hun døde i barselseng 17. september 1852 efter at have født en dødfødt datter. Efter sin første hustrus død giftede Nyegaard sig igen 28. april 1853 i Ensted med Elisabeth Cathrine Møller, født 5. februar 1825 i Bodum (Løjt sogn) som datter af lejeinderste Hinrich Nissen Møller og Catharine Marie Lorenzen. Hun overlevede ham; med hende havde han 9 børn, hvoraf de 5 var i live ved hans død.

Med sognepræsten i Ensted synes Nyegaard i sin lærertid i Røllum at have levet i fordragelighed. Det var den samme præst, han senere skulle støde så voldsomt sammen med i Rise, nemlig Marcus Johansen Kjær. Han hørte til de præster, der vendte kappen efter vinden. Efter at han i 4 år havde været præst i Hjerpsted, lod han sig i september 1848 af den provisoriske regering udnævne til præst i Ensted. Da krigsulykken var gået op-rørerne imod i Isted-slaget, var Kjær i tiden september-november 1850 kst. sognepræst i Tumby-Strukstrup i Angel, hvorefter han 30. november 1850 lod sig bekræfte af landets lovlige regering som præst i Ensted. 1857 blev han forflyttet til Rise.⁶⁾

Også med pastor Kjærs efterfølger, Christian Michael Julius Poulsen, synes Nyegaard at have levet i god forståelse. Pastor Poulsen, der i februar 1858 blev forflyttet til Ensted fra Augustenborg, følte sig nært knyttet til Ensted sogn, også længe efter, at han i 1864 var blevet fordrevet fra sognet af preusserne. Ved hans guldbryllup 1901 mødte to repræsentanter derfra op i hans præstegård i Karleby på Falster.⁷⁾ Han var lige så afgjort dansk som sin ven og nabopræst, M, Mørk Hansen i Felsted; heri var der

ingen meningsforskel mellem ham og Nyegaard. Denne havde derfor ingen vanskelighed ved at få pastor Poulsens anbefaling, da han på grund af det ringe embede og sin voksende børneflokk ønskede forflyttelse. 16. oktober 1860 fik Jørgen Ravnsgaard efter ansøgning afsked med pension som degn i Rise; han var 67 år og havde været degn i Rise i 45 år. Nyegaard søgte det ledige embede og blev kaldet til Ravnsgaards efterfølger 30. december.

Ved nytårstid 1861 tiltrådte Nyegaard som degn i Rise. Han kom snart i strid med sin forgænger om indløsning af en kælder, som Ravnsgaard havde indrettet på egen bekostning ifølge kirkevisitatoriets tilladelse af 6. marts 1826. Pastor Binzer i Øster Løgum fik det hverv at mægle i striden. Han var ikke særlig glad for »denne lidet interessante Sag«, som han kaldte den. Efter hans opgørelse skulle Nyegaard betale Ravnsgaard 176 rigsdaler 64 skilling. Kirkevisitatoriet godkendte denne afgørelse 18. december 1861. 23. december spurgte Nyegaard kirkevisitatoriet, om afregningen var sket efter de derom gældende regler. Kirkevisitatoriet svarede 8. januar 1862, at reglerne var bestemt af pastor Binzer, og at afregningen kunne indankes til ministeriet. Derefter bøjede Nyegaard sig.

Ved en landofficialforretning 29. juni 1863 blev det fastsat, hvorledes Rise degne- og skolejord skulle adskilles, og der blev udtalt et skøn over avlsbygningernes tilstrækkelighed. I et længere brev til provst Karstensen af 23. juli udtalte Nyegaard i kraftige vendinger sin utilfredshed med den truffne afgørelse. Han klagede heri over, at indløsningssagen var blevet »ihjelslaet« ved »den nederdrægtigste Forretning«, han nogensinde havde været vidne til af en præst, hvilket gjorde ham så stum, at han indrømmede alt og kun bemærkede, at han gav sin formand med en god vilje alt, hvad ret og billigt var. Nyegaard følte, at det var hårde ord, men hvis provsten ville indkalde ham, så skulle han ansigt til ansigt med pastor Binzer forsvare, hvad han havde sagt, og bevise, at hans forretning i december 1861 var »fuldkommen samvittighedsløs«, og at Nyegaard alene følte sig slået af Herrens ord: »I skulle ikke sætte Eder imod det Onde«. ⁹⁾ Den samme vej viste man ham igen, idet »Kammerherren« (amtmanden, kammerherre Heltzen) gentagne gange havde sagt: »De ved det jo, det er ikke så ganske vist, at to og to er fire, når ikke visse mænd har sagt det!« Herredsfogeden, kancelliråd Blume, ¹⁰⁾ havde »meget venskabeligt« rådet ham til at give efter, skønt sagen uden tvivl ville få et andet udfald, som det eneste råd, fordi han var den lille! Hvis embedsmændene vidste, med hvilken foragt han ved enhver lejlighed skulle høre dem og deres virksomhed udtalt, så ville de næppe frede så meget over »den æreløse Fremgangsmaade« mod ham i den omtalte sag, men muligvis danne sig en smule bedre om, hvad en underordnet dansk mand måtte døje på den post. Skulle degnen der sympatisere med det ledende parti, så var der sket et stort misgreb, hvorimod han villigt nedlagde sit embede i samme øjeblik, hans præst over

for ham beviste, at han i sin embedstid havde nægtet ham den skyldige agtelse og føjelighed. Han antog, at en forurettelse af Rise degn og degne-embede ville være en samvittighedssag for provsten, især da den ikke kunne ske uden hans underskrift, og kampen derimod ad lovlig vej ville være provsten lige så hellig som Danmarks kamp i det hele og store, så meget mere som den åbenbart førtes mod de samme kræfter, ligesom hin drejede sig om nedarvede kongelige rettigheder og vedgik ufødte slægter.

I forbindelse med dette brev ansøgte Nyegaard 24. juli kirkevisitatoriet om at måtte tilbageholde af pensionen til Ravnsgaard den sum, der måtte mangle i de tilsikrede faste indtægter. Han klagede samtidig over, at der ikke var blevet anvist ham så megen tjenestejord som anført i sin tid i bekendtgørelsen om vakancen.

4. august skrev provst Karstensen til amtmand Heltzen, at han indså ikke, hvad der skulle gøres ved Nyegaards ansøgning, men at det var tydeligt nok, at manden nærmede sig et farligt punkt i mental henseende. Om brevet af 23. juli udtalte provsten, at det var af en så ejendommelig beskaffenhed, at han anså det for rådeligt foreløbig at betragte det som ikke modtaget. Amtmanden svarede 8. august med at foreslå en alvorlig tilrettevisning. 10. august sendte provsten amtmanden det omtalte brev og overlod ham sagens og personens videre behandling. Kirkevisitatoriet indhentede en erklæring af herredsfoged Blume; efter at Nyegaard over for ham vidtløftigt havde udviklet sin anskuelse om embedsjorden, havde herredsfogeden udtalt sig som citeret i Nyegaards brev, dog efter hans mening næppe i den anførte sammenhæng, og han mente ikke, han havde sagt »uden tvivl«, men snarere »muligvis«.

Kirkevisitatoriet godkendte 21. august landofficialforretningen af 29. juni om adskillelse af degne- og skolejorden i Rise. 2. september fik Nyegaard en alvorlig tilrettevisning, at den måde, hvorpå hans skriftlige henvendelser var affattet, var befundet at være et agtelsesstridigt forhold mod hans foresatte; i gentagelsestilfælde ville han blive afskediget i henhold til § 2 i forordning af 4. april 1845.¹¹⁾ Nyegaard faldt dog ikke uden videre til føje; 5. marts 1864 klagede han over, at hans embede var blevet »for-nærmet« ved den omtalte landofficialforretning.

Efter at Sønderjylland i 1864 var kommet under tysk styre, søgte pastor Kjær, opportunist som han var, at stå sig godt med de nye magthavere; særlig ønskede han at fremme tyskundervisningen i skolen. På den tid, lige efter 1864, havde myndighederne endnu ikke for alvor tænkt på at for-tyske folkeskolen i Nordslesvig. 17. januar 1865 klagede han til kirkevisitatoriet, amtmand Jürgensen og provst Göttig, over, at Nyegaard ikke ville lære børnene tysk; han afviste dem med den bemærkning, at de først skulle lære dansk. Da Nyegaard 25. januar var i forhør hos kirkevisitatoriet, klagede han over, at præsten med urette havde bebrejdet ham, at han endnu

ikke havde begyndt på tyskundervisningen, 3 timer om ugen uden for skoletiden samt 3 timer for 1 preussisk thaler (eventuelt 30 skilling kurant), og at han ikke havde forelagt ham en plan over samme. Klagen var fremsat efter anmeldelse af anonyme personer, som præsten burde angive. Pastor Kjær afviste 20. februar Nyegaards klage og klagede over lærerens stridssyge og kværulanteri. Nyegaard var bekendt for sin politiske virksomhed 1848—50 (om den oplyste pastor Kjær intet nærmere). Han henviste i øvrigt til, at skoleinteressenterne havde besluttet at indgive en klage over degnen.

15. marts klagede skoleforstanderne over, at Nyegaard ikke overholdt skoletiden — børnene kom kl. 9 og gik kl. 11, på lignede måde om eftermiddagen — i de lovbefalede timer blev der ikke undervist i tysk, og de børn, hvis forældre han lå i strid med, blev helt forsømt. Skoleforstanderne androg om Nyegaards afsked.

Den klage fra skoleinteressenterne, pastor Kjær havde stillet i udsigt, blev sendt kirkevisitatoriet 8. april. Den var underskrevet af 15 mænd, hovedsagelig større gårdmænd. Heri klagedes bl. a. over, at Nyegaard var forsømmelig i sin undervisning, så at mange børn kunne sidde flere år i skolen, uden at de nogenlunde fik lært at læse, og at en af de bedste drenge i skolen havde måttet sidde en hel uge over et regnestykke, uden at læreren ville hjælpe ham med det. Nyegaard skulle have brugt »usømmelig bidende Udtryk og Spot«; f. eks. havde han sendt en dreng hen til skoleforstanderen med anmodning om, at denne ville købe nogle store skeer, som han kunne give børnene undervisningen ind med, og han havde givet en anden dreng, hvis fader var smed, besked om at lade denne med hammeren forarbejde et »engang een«. Et par eksempler på mishandling af børnene anførtes; en dreng havde af Nyegaard fået et sådant slag i ansigtet med kanten af en lineal, at han fik et stort sår i næsen, og en anden dreng var blevet taget i begge ører og løftet op, så at han fik store revner i ørerne.

Forskellige vidner blev afhørt 9. juli af kirkevisitatoriet. Deres forklaringer bragte ikke meget nyt i sagen; dog meddelte den tidligere skoleforstander Heise, tidligere ejer af Risgård, nu på Jørgensgård teglværk, at han engang havde vist Nyegaard døren, fordi han havde kaldt ham »tyske kæltring«. Da Nyegaard 17. juli blev afhørt, nægtede han at have brugt udtrykket »tyske kæltring«. Udtalelsen om skeerne var kun møntet på den pågældende dreng, og hans ytring til smedesønnen var kun spøg, fordi han ikke kunne lære den lille tabel. Den dreng, der havde fået linealen i næsen, skulle have haft et slag over fingrene, men trak hånden for ansigtet og fik da et slag over næsen.

Sagen blev 9. december overgivet regeringen i Slesvig. Inden den var afgjort, kom en ny klage over Nyegaard, fordi han havde slået Sophie Kün-der, datter af en pottemager, med et reb. 21. februar 1866 forklarede So-

phie Kunder over for kirkevisitatoriet, at Nyegaard var hende ikke venlig stemt, fordi hun og hendes familie var tyske; i det mindste havde han ofte sagt til hende, hvis hun havde glemt sine bøger, om »den tyske pottemager« ikke havde kunnet anskaffe dem. Hun havde fået 3—4 slag med rebet, fordi hun ikke kunne det 2. bud. Nyegaard ville herefter ikke se hende i skolen. Da præsten anmodede ham om at lade hende komme der, svarede han, at så længe sagen var svævende, måtte præsten enten suspendere hende eller ham.

30. marts sendte Nyegaard kirkevisitatoriet en adresse, underskrevet af adskillige sognefolk, at de intet havde imod ham som degn og skolelærer. Han blev dog 9. juli afskediget som »uværdig« og fik derfor ingen pension. Han fratrådte ca. 1. oktober og blev derefter konstitueret som degn i Vonsild. Her var Mørk Hansen, som var blevet fordrevet fra Felsted i 1864, nu sognepræst. Som fordrevet præst synes han at have haft medfølelse med den fordrevne degn; hans mening om Nyegaards »uværdighed« må have været en anden end den, de preussiske magthavere i Sønderjylland havde. I hvert fald blev Nyegaard kaldet til degn i Vonsild 25. marts 1867. I dette embede døde han 19. december 1871.

Det indtryk, vi får af Nyegaard, er, at han var en mand, der hævdede sin ret indtil rethaveri. Som lærer håndhævede han en streng, næsten brutal disciplin, der dog næppe var meget strengere end i de fleste andre skoler på den tid. Han blev formelt afskediget som degn i Rise af disciplinære grunde, men dybest set var årsagen til hans afskedigelse den, at han ikke ville være med til at fremme den fortyskningspolitik, som begyndte i Nord-slesvig kort efter 1864. Man kan i ham se en repræsentant for en »protest-politik« i det mindre.

HENVISNINGER

Hvor intet andet er angivet, er kilden Aabenraa amts journal og journalsager 1866 XVII 11.

- 1) Lyngby seminarius konduiteprotokol nr. 416 (landsarkivet i Viborg). Samtidig med ham blev Cornelius Appel dimitteret derfra.
- 2) Conrad Prehn (1804—89), sognepræst til Bjolderup 1832—50.
- 3) Aabenraa amts journalsager 1844 XVII 37.
- 4) Jørgen Ravnsgaard (1793—1875), kst. degn i Rise 1815, degn sammesteds 1821—80.
- 5) Hjelholt: Sønderjylland under Treårskrigen I 192.
- 6) Kirke-Kalender for Slesvig Stift 1862 s. 16.
- 7) Nedergaard: Dansk præste- og sognehistorie IV 281.
- 8) Aabenraa amts journal og journalsager 1860 XVII 67.
- 9) Matthæus 5, 39 (efter oversættelsen af 1819).
- 10) Peter Eduard Blume (1820—1904), herredsfoged i Rise og Sønder Rangstrup herreder 1851—64, kancelliråd 1859.
- 11) Ifølge denne paragraf kunne en lærer afskediges administrativt, hvis han ved anstødelig, usædelig eller forargelig opførsel gjorde sig uværdig til den agtelse og tillid, som var nødvendig for den gavnlige virksomhed i skolegerningen.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekviperung*

TÅBUKO
til bords...

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

**Brede Sogns
Spare- og Lånekasse**

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

*A. R. Kjærby A-S
Højer*

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjyds Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskeraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/s

VEJLE

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

SØNDERJYDSK BOGHANDEL

Apotekergade 4

Telefon 2 27 03

Boglade ved Kaja Lange Møller

Antikvariat ved M. Møller

HADERSLEV

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Bogtryk

Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri
Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/s • VOJENS

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri - Jernbanegade 8 - Tønder - Tlf. 2 15 50